УДК 334.73.01 (075)

А. Г. Драбовський,
к. е. н., доцент, Львівська комерційна академія

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Визначено головні проблеми розвитку кредитної кооперації в Україні. На основі аналізу проблем системи кооперативного кредитування у вітчизняній економіці та передового світового досвіду розроблено рекомендації щодо удосконалення механізму його організації в перспективі.

Certainly main problems of development of credit co-operation in Ukraine. On the basis of analysis of problems of the system of the co-operative crediting in a domestic economy and front-rank world experience recommendations are developed in relation to the improvement of mechanism of his organization in a prospect.

ВСТУП

Трансформація української економіки до ринкових умов вимагає формування нового механізму функціонування фінансово-кредитних установ, які беруть участь у залученні зовнішніх та внутрішніх коштів для кредитування підприємництва. А це потребує розв'язання питань з організації та управління діяльністю кооперативних кредитних установ, в тому числі кредитних спілок.

Існування в Україні застарілої правової бази, відсутність чітких норм контролю за діяльністю кредитівок, нерозвиненість ринкової інфраструктури призвели до деформації їх природи. У зв'язку з цим винакає потреба науково обгрунтованих рекомендацій щодо удосконалення системи кооперативного кредитування у перспективі.

В Україні проблеми розвитку кредитної кооперації є маловідомими та недостатньо вивченими. Окремі аспекти цих проблем були частково висвітлені у працях Ф. Хміля [1], О. Терещенка [2], Л. Молдавана [3], Б. Іличка [4], А. Поліщука [5], О. Зубатенка [6], Н. Славової [7], А. Оленчика [8, 9, 15], А. Пожара [11], Г. Терещенка [12] та інших. Однак, віддаючи належне важливості досліджень названих учених, зауважимо, що безліч аспектів даної проблеми залишається недостатньо вирішеними та потребує подальшого опрацювання. Поглибленого аналізу вимагають питання відновлення та ефективного використання потенціалу кредитних кооперативів в умовах подолання економічної та фінансової кризи, їх вихід на якісно новий рівень розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є визначення головних проблем розвитку кредитної кооперації в Україні та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо удосконалення системи кооперативного кредитування у перспективі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі тривалого історичного розвитку в кожній країні сформувались кредитні кооперативи, що мають національні особливості, зумовлені відмінностями в соціально-економічних відносинах, законодавстві, менталітеті населення. Такі особливості притаманні й для України. В зв'язку з цим розвиток системи кредитної кооперації передбачає не копіювання зарубіжного досвіду, а його ефективне використання з врахуванням національних особливостей. Доцільним може стати використання досвіду Австралії та Бразилії в плані зосередження зусиль на виживанні кооперативних систем в умовах затяжної кризи.

Для якісного зростання системи кредитної кооперації, насамперед, необхідне вдосконалення законодавчих норм щодо визначення кількості та складу членів кредитних спілок, їх статусу і кола операцій, які вони можуть виконувати. Заслуговує на увагу думка про необхідність прийняття Кооперативного кодексу України [1].

Згідно чинного законодавства України члени кредитної спілки не несуть відповідальності за її зобов'язаннями. Гарантією виконання зобов'язань має бути високий рівень договірної дисципліни, що досягається при укладанні договорів поруки з усіма членами спілки. Це забезпечує солідарну відповідальності перед спілкою за індивідуально отриманими кредитами [2, с. 17]. Поширення діяльності кредитних спілок на всю територію України ускладнює можливість проведення загальних зборів, обрання правління, контролюючих органів, спостережної ради на демократичних засадах. Виникає небезпека порушення кооперативних принципів діяльності кредитних спілок. Саме великі кредитівки найбільше постраждали від кризи. Значною мірою це зумовлюється ослабленням взаємної довіри у великих структурах, де більшість членів не знайома між собою, територіально розпорошена і не може ефективно впливати на політику товариства. Крім того, великі спілки мають значні обсяги депозитів і на їх вкладників сильніше впливають коливання валютних курсів, що стимулює неспокій і вилучення вкладів. Поширеною є думка, згідно якої реальна участь в управлінні можлива в кредитних спілках, які об'єднують не більше 500 учасників. У багатьох країнах існують обмеження щодо кількості учасників кредитної спілки. Зокрема, Законом Російської Федерації "Про кредитні споживчі кооперативи громадян" заборонено діяльність кредитних спілок, кількість членів яких перевищує 2 тис. осіб. Встановлення максимальної чисельності членів кредитівок та скасування всеукраїнської ознаки членства в кредитній спілці передбачено в законопроекті "Про внесення змін до Закону України "Про кредитні спілки"". Пропозиції щодо законодавчого обмеження кількісного членства в кредитних спілках обгрунтовуються необхідністю підтримки кооперативних засад діяльності, посилення демократизму в управлінні, запобігання зловживань з боку керівництва за рахунок маніпулювання голосами "мертвих душ" [3, с. 63; 4]. Водночас ряд дослідників заперечують доцільність таких обмежень, грунтуючись на відсутності безпосереднього однозначного зв'язку між кількістю членів кредитних спілок та ефективністю їх діяльності, підтвердженням чого є достатньо ефективна робота багатьох кредитівок, що налічують по 12—15 тис. членів [5]. Саме по собі обмеження чисельності членів неспроможне гарантувати відсутність зловживань. Разом з тим,

запорукою успішного функціонування кредитних спілок може бути лише поєднання кооперативних принципів діяльності з ефективною фінансовою діяльністю. Таким чином, нарощування обсягів діяльності кредитних спілок та чисельності їх членів є умовою і результатом їх розвитку. Штучне обмеження сфери функціонування є необгрунтованим і недоцільним. На наш погляд, перспективи кредитних спілок розширюються завдяки можливості включення до складу членів юридичних осіб — малих підприємств та фермерських господарств — і надання кредитів юридичним особам. Згідно з Законом України "Про кредитні спілки", склад учасників кредитних організацій обмежується з боку юридичних осіб фермерськими господарствами та приватними підприємствами, що знаходяться у власності членів кредитної спілки. Ми вважаємо, що дана норма є дещо дискримінаційною. В цьому плані викликає інтерес пропозиція О. Зубатенка щодо надання права кредитним спілкам, створеним акціонерами акціонерного товариства, кредитувати останні під гарантії акціонерів, які володіють значним пакетом акцій [6, с. 34]. Це сприятиме розширенню фінансово-матеріальної бази кредитівок та зміцненню можливостей їх подальшого розвитку.

Розвиток кредитної кооперації в Україні гальмується також затиснутістю діяльності кредитних спілок з боку законодавства, що не відповідає світовому досвіду та потребам практичної діяльності в сучасних умовах. Вузьким місцем є обмеження переліку господарських і фінансових операцій, які вправі здійснювати кредитні кооперативи. Водночас збереження ринкових позицій кредитних спілок вимагає врахування якісних змін, що відбуваються на ринках. Насамперед, це суттєве розширення спектра послуг та їх доступності для індивідуальних клієнтів. У зв'язку з цим актуальним є надання можливості кредитівкам здійснювати комерційні операції, що забезпечують фінансування їх основної статутної діяльності, та розвивати супутні види бізнесу, що зменшують ризики кредитування. Доцільним є створення ліберальної і заохочувальної системи моніторингу дрібних підприємницьких структур, що сприяє їх зростанню та оздоровленню. Актуалізується питання розширення присутності кредитних спілок на ринку фінансових послуг, надання їм права проводити операції з цінними паперами. Слід відмітити, що в країнах з розвинутою економікою кредитні спілки вкупі з кредитними та депозитними операціями здійснюють фондові операції, довірче управління майном, випускають кредитні картки, проводять перерахунок заробітної плати тощо.

Відсутність у законодавстві чіткого визначення принципу неприбутковості та недосконаліть механізмів корпоративного управління зумовлює непрозорість у діяльності кредитних спілок та спричиняє деформацію їх природи, переродження ряду кредитівок в суто бізнесові структури, які підпорядковують свою діяльність отриманню легких та швидких прибутків через спекулятивні операції, створення фінансових пірамід тощо. Між тим, діяльність установ системи кредитної кооперації повинна бути спрямована на захист інтересів своїх членів та базуватися на принципах міжнародного кооперативного руху, схвалених Міжнародним кооперативним альянсом. Таким чином, існує потреба в більш чіткому законодавчому визначенні статусу кредитних спілок. Доцільно при цьому в законодавчих нормах ввести термін "кредитна кооперативна спілка", що дозволить точніше виразити внутрішні характеристики кредитних спілок, підкреслюючи їх націленість на досягнення спільної мети учасників, задоволення потреб членів при їхній рівноправності та рівному доступі до управління [7].

Напрями переорієнтації кредитних спілок передусім повинні визначатись їх кооперативною природою. Діяльність у відповідності до кооперативних принципів дасть змогу забезпечити більшу мобільність та гнучкість кредитівок порівняно з банківськими установами. За своєю природою і призначенням кредитні спілки мали б надавати кредити під менші відсотки, ніж комерційні банки, але в Україні за своїм фінансовим потенціалом вони поки що не можуть бути конкурентами банкам. Натомість копіювання політики комерційних банків щодо активного розширення споживчого кредитування в орієнтації на отримання надприбутків спричинили зупинку багатьох спілок у професійному та технологічному розвитку [8; 9]. Таким чином, майбутнє за орієнтацією кредитних спілок на проекти, які відповідають їх кооперативній природі.

Перспективною практикою кредитних спілок у плані довгострокового кредитування є іпотечне кредитування. Важливою при цьому є розробка принципово нових схем кредитування села. Освоєнню цих схем сприятиме співпраця з іншими ланками кооперативного сектора в аграрній сфері: виробничими та обслуговуючими кооперативами, споживчою кооперацією, зокрема участь кредитних спілок як структурних складових агропромислових формувань, що створені на кооперативній основі.

Кооперативна природа кредитних спілок створює можливість використання системних переваг. Потреба в якісному зростанні кредитівок зумовила необхідність їх об'єднань. В Україні діє 21 обласна асоціація кредитних спілок, асоціація АР Крим, міст Києва і Севастополя, які обслуговують місцеві кредитні спілки. Завдяки об'єднанню в складі обласних асоціацій досвідчених кредитних спілок, які є лідерами на ринку сільського кредитування, у сільгоспвиробників розширюється доступ до фінансових ресурсів, що сприяє розвитку села. В Концепції розвитку системи кредитної кооперації України ставиться мета створення трирівневої системи кредитної кооперації у відповідності до європейських стандартів. Основою сучасної системи кредитної кооперації мають стати місцеві асоціації кредитних спілок за умови підтримки їх діяльності на державному рівні. Поряд з розвитком обласних асоціацій кредитних спілок, необхідне посилення їх співпраці та координація зусиль щодо ефективного захисту інтересів членів. Об'єднання кредитівок в єдину систему підпорядковане забезпеченню комплесної підтримки їх ліквідності, гарантування вкладів та поступовий перехід до внутрішньосистемного контролю і регулювання. Здійсненню цих завдань покликана сприяти діяльність Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) та Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС).

У НАКСУ залучено кредитівки з усіх регіонів України, що об'єднують до 1 млн членів та мають активи в сумі, що перевищує 1 млрд грн. [10]. НАКСУ та створені нею обслуговуючі організації перетворились в потужну систему, яка, окрім прямих функцій, забезпечує системну, організаційну та фінансову інтеграцію спілок-членів. При цьому стабілізаційна інтеграція забезпечується створенням стабілізаційного фонду, що є обв'язковим для всіх кредитних спілок. Поточна ліквідність кредитівок підтримується завдяки формуванню центрального резерву ліквідності за рахунок короткострокової зворотної фінансової допомоги шляхом використання об'єднаних коштів учасників. Безпроцентне фінансування на зворотній основі з фонду технічної допомоги спрямоване на зміцнення та оновлення організаційно-технічної бази.

Системній підтримці та сервісному обслуговуванню місцевих асоціацій кредитних спілок на національному рівні сприяє діяльність ВАКС, що виступає асоціацією асоціацій кредитних спілок, передбачаючи тісну співпрацю між ними, взаємодоповнення та взаємну підтримку всеукраїнської та обласних асоціацій кредитних спілок. Станом на 1.10.2010 року ВАКС об'єднувала 157 кредитівок з різних областей України. Метою діяльності цієї організації є взаємодія з державними органами, представництво інтересів кредитних спілок, активна участь у вдосконаленні законодавства тощо. Крім того, ВАКС допомагає кредитним спілкам в областях, де відсутні обласні асоціації. Загальним лейтмотивом діяльності цього багатофункціонального об'єднання є безумовне та повне дотримання міжнародних кооперативних принципів та принципу соціальної відпо-

відальності. Перетворенню ВАКС в асоціацію асоціацій сприяє затвердження в її статуті положення щодо формування правління ВАКС з представників членів, які є учасниками обласних асоціацій кредитних спілок. Призначення ВАКС як асоціації асоціацій реалізується завдяки укладанню договорів про співпрацю з обласними асоціаціями. Система взаємовідносин ВАКС з обласними асоціаціями кредитних спілок передбачає їх тісну співпрацю та взаємодопомогу.

Останнім часом поширюється ідея формування в Україні єдиної саморегулюючої організації кредитних спілок шляхом надання відповідного статусу одній з існуючих асоціацій. Створення такої організації передбачає знаходження консенсусу всіх "класичних" кредитних спілок та організаційну інтеграцію існуючих стабілізаційних операторів ринку кооперативного кредитування.

Розвиток системи кредитної кооперації вимагає подальшого вдосконалення взаємовідносин кредитних спілок з існуючими асоціаціями. Свідченням цього є незадоволення співпрацею з НАКСУ з боку потужних кредитних спілок, представники яких звинувачують асоціацію в зумисному блокуванні росту фінансових установ, застосуванні схем утиску та знищення "небажаних" членів тощо. Слабким місцем існуючих асоціацій стали байдужість до проблем одних кредитних спілок та лобіювання інтересів інших на основі принципу платності, зосередження на формуванні бюджету для власного існування, конкурентна боротьба з іншими асоціаціями щодо залучення членів тощо. Боротьба за збільшення членських внесків шкодить кредитним спілкам, збільшуючи їх витрати, не гарантуючи при цьому ефективного захисту інтересів. У свою чергу, це підриває довіру та дестабілізує систему кредитної кооперації в цілому.

У процесі діяльності НАКСУ переважно зосередилась на підтримці невеликих кредитних спілок, що породило сумніви стосовно спроможності НАКСУ втілити в життя нові концептуальні підходи щодо адаптації системи кредитної кооперації до ринкових умов. Наслідком вказаних тенденцій стала втрата інтересу кредитівок до участі в асоціації.

Необхідність змін у діяльності асоціацій кредитних спілок зумовлена тим, що функція надання широкого кола професійних послуг для кредитівок поступово переміщається до вузькоспеціалізованих компаній, таких як Національне колекторське бюро, Міжнародне бюро кредитних історій, Європейське бюро розвитку бізнесу та інших. У цих умовах асоціації кредитних спілок мають переорієнтовуватись на професійний захист інтересів учасників ринку, законодавчу і просвітницьку діяльність, міжнародне представництво з метою підвищення їх рейтингу та розширення їх міжнародної ресурсної бази.

Неспроможність існуючих асоціацій протистояти корупційним схемам, невиправданому тиску держрегулятора та спроби втручання в керівництво зумовлюють створення нових інфраструктурних суб'єктів, що діють на інших інституційних засадах. В якості таких суб'єктів можуть виступати громадські об'єднання або організації. Прикладом нової структури є Всеукраїнське громадське об'єднання "Український фінансово-кредитний альянс", заснований на принципах рівноправного членства та активної участі членів у діяльності альянсу. Це добровільна неприбуткова громадська організація, метою якої є задоволення спільних інтересів членів. Робота альянсу спрямована на формування комплексних підходів до розвитку законодавства, що регулює діяльність кредитних спілок, запобігання свавіллю та "адміністративному рейдерству". Фінансовою основою його діяльності є отримання комісійної винагороди від послуг, наданих учасникам ринку автосерфінговими компаніями. Це звільняє кредитівки від сплати членських внесків, надає можливість скоротити спеціальні умови отримання послуг та скорочує витрати.

Для більш повного задоволення потреб своїх членів та підвищення конкурентоспроможності системи кредитно-ощадної кооперації доцільним є розширення участі кредитних спілок у діяльності інших кредитних інститутів, створення стратегічних альянсів або укладення угод про співпрацю з фінансовими посередниками, що фінансують аграрну сферу, страховими організаціями.

Для розвитку співпраці кредитних спілок зі страховими компаніями необхідно посилити вигідність такої співпраці шляхом ліквідації диктату страхових компаній щодо умов страхування, створення спеціальних страхових продуктів, здатних зацікавити кредитні спілки. Заслуговує на увагу ідея формування спілки взаємного страхування на кооперативних засадах. Робота спілок взаємного страхування в межах кооперативних систем характерна для США, Ірландії, Угорщини. Організація такої спілки створює можливість безпосередньої участі кредитних кооперативів в управлінні страховою спілкою та контролю за її діяльністю, а також дозволяє отримувати додатковий дохід у вигляді процентів від фінансових операцій.

Активізація системи кредитної кооперації передбачає також формування допоміжної інфраструктури її розвитку, до складу якої повинні входити бюро кредитних історій, агенції по роботі з проблемними кредитами, страхові компанії, аудиторські бюро і освітні центри. В плані розвитку інфраструктури системи кредитної кооперації доцільне створення регіональних стабілізаційних фондів з їх об'єднаннями на національному рівні [11; 12, с. 91]. Регіональні стабілізаційниі фонди необхідні для покращення фінансової допомоги безпосереднім споживачам фінансових послуг. Консолідація обласних фондів на державному рівні, своєю чергою, покликана сприяти ефективному управлінню ліквідністю кредитних спілок.

У межах системи кредитної кооперації України створено два стабілізаційні фонди при загальнодержавних асоціаціях кредитних спілок. Стабілізаційний фонд НАКСУ за 5 років надав допомогу 62 кредитним спілкам в сумі 11 млн грн. Впроваджується Центральний резерв ліквідності та Фонд технічної допомоги. В результаті кредитні спілки — члени НАКСУ — мали менше проблем в період фінансової кризи. Учасниками створеної у 2007 році при ВАКС Кредитної спілки "Програма захисту вкладів" є 49 кредитівок, які об'єднують 356, 9 тис. осіб.

Підтримка розвитку системи кредитної кооперації потребує удосконалення системи державного регулювання діяльності кредитних спілок, формування довгострокової державної політики щодо розвитку національної системи кредитної кооперації [13]. Існують різні підходи щодо регулювання діяльності фінансових установ — від повного саморегулювання до повного державного контролю. Жорсткий та ефективний державний контроль за діяльністю кредитівок необхідний для запобігання авантюрних фінансових схем, створення фінансових пірамід, непрозорих бізнес-проектів тощо. В Україні державне регулювання ускладнюється відсутністю об'єктивної та доступної інформації щодо показників діяльності кредитних спілок. Разом з тим, недоліки існуючої системи регулювання діяльності кредитівок пов'язані з подекуди неправомірним тиском та перевищенням повноважень з боку держави, професійною некомпетентністю, неефективним аудитом, штучним ускладненням процесу отримання ліцензій і, таким чином, обмеженням мікрокредитування [14]. Державне регулювання має вдосконалюватись не в плані посилення адміністративного тиску та втручання у внутрішні справи кредитних спілок, а шляхом переорієнтації на коригування та супровід їх діяльності.

Пряма державна підтримка системи кредитної кооперації, поряд з удосконаленням законодавства, передбачає надання субсидій та субвенцій кредитним спілкам, своєчасне впровадження належних інформаційних технологій та кадрове забезпечення. В свою чергу, вона має органічно поєднуватись і доповнюватись опосередкованим державним регулюванням через відповідну податкову, грошово-кредитну, цінову політику, підготовку кадрів, формування відповідної інфраструктури тощо.

Вдосконалення державного регулювання забезпечить

також створення фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок. У березні 2010 року зареєстровано Закон України "Про гарантування вкладів членів кредитних спілок" (№ 3265), згідно якого обов'язковою умовою роботи кредитних спілок з депозитами є їх участь у Фонді гарантування вкладів. За організаційно-правовою формою і принципами діяльності Фонд гарантування вкладів нічим не відрізняється від аналогічного фонду, що діє для комерційних банків. Згідно проекту Закону передбачається відшкодування коштів вкладникам, включаючи відсотки, на першому етапі до 5 тис. грн. з наступним підвищенням суми до рівня середнього розміру вкладу у системі кредитних спілок, який складає 15—20 тис. грн. Для того, щоб гарантувати повернення середнього депозиту, необхідно акумулювати кошти в межах системи протягом 5—10 років [15]. Для вирішення проблеми КМУ рекомендував Національному банку надати Фонду гарантування вкладів кредит на термін до 10 років в сумі до 1млрд грн. після прийняття закону "Про фонд гарантування вкладів".

Практична реалізація безперервного розвитку та перетворення з однієї організаційної форми в іншу при відповідній зміні форми власності передбачає активізацію процесу створення успішними кредитними спілками кооперативних банків. Оскільки завданням кооперативних банків є підвищення доходів та сприяння підприємницькій діяльності своїх членів, то цілі кооперативних банків та кредитних спілок узгоджуються. У зв'язку з цим викликає інтерес варіант побудови системи кредитних спілок в Україні, яка дозволяє забезпечити взаємодію кредитних спілок та кооперативних банків на мікро- та макрорівні.

У вітчизняній практиці організація кооперативних банків ускладнюється відсутністю достатніх коштів у потенційних учасників та клієнтів. У зв'язку з цим необхідна безпосередня участь держави у формуванні їх статутного капіталу. Вимоги до пайового капіталу кооперативних банків повинні відповідати відповідним вимогам до комерційних банків. У подальшому, згідно досвіду інших країн, можливим може стати викуп паїв членами кооперативу або ж їх передача на безповоротних засадах. У процесі розвитку кооперативного банку шляхом емісії акцій та обміну паїв на акції доцільне перетворення такого банку у відкрите акціонерне товариство з метою поступової інтеграції у єдину банківську систему. Кооперативні банки мають отримати доступ до ресурсів НБУ та інших грошових ринків.

Основою новітньої системи кредитних спілок має стати реальне та дієве саморегулювання, що базується на ідеології побудови трирівневої системи захисту вкладів. При цьому стратегічним завданням є сприяння побудові потужної національної системи кредитних спілок, діяльність якої грунтується на міжнародних кооперативних принципах та давніх кооперативних традиціях української нації, поєднання у діяльності кредитних спілок ринкової ефективності з справедливістю та соціальною відповідальністю, дотримання цивілізованих правил поведінки на ринку взаємного кредитування, забезпечення прозорості діяльності та поваги до прав членів кредитних спілок.

ВИСНОВКИ

Розвиток системи кредитної кооперації забезпечує зміцнення фінансової бази дрібного та середнього бізнесу всіх форм власності, сприяє підвищенню матеріального добробуту та вирішенню соціальних проблем сільського населення.

Перспективи розвитку кредитної кооперації визначаються зростанням потреби селян у доступних кредитних ресурсах та перевагами кредитних форм кредитування щодо соціальної спрямованості їх діяльності. Основними проблемами розвитку кредитних спілок в Україні є: недостатність фінансових ресурсів через обмеженість доходів учасників спілок; високий рівень відсоткових ставок; недостатній рівень знань та поінформованості учасників кредитних спілок; відсутність належної взаємодії з іншими фінансовими структурами. Факторами підвищення ефективності діяльності кредитних спілок у сучасних умовах є: упорядкування нормативної бази їх діяльності; співпраця з державою та пряма державна підтримка; посилення взаємної підтримки кредитних спілок різного рівня.

Основними напрямами розвитку кредитних спілок та посилення їх ролі на ринку фінансових послуг є:

— зміцнення фінансової бази діяльності за рахунок формування територіальних об'єднань кредитних спілок на обласному рівні та створення системи взаємної підтримки спілок;

— координація діяльності кредитних спілок зі страховими організаціями;

— співпраця з іншими ланками кооперативного сектора в аграрній сфері: виробничими та обслуговуючими кооперативами, споживчою кооперацією, зокрема участь кредитних спілок як структурних складових агропромислових формувань, що створені на кооперативній основі.

Література:

1. Хміль Ф.І. Розвиток кооперативного руху як організаційної системи /Ф.І. Хміль // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці україни XXI століття.: Збірник наукових праць учасників конференції. — К.: Укоопосвіта, 2001. — С. 130—135.

2. Терещенко О.І. Правове регулювання статусу та основних напрямів діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів в Україні /О.І. Терещенко // Економіка. Фінанси. Право. — 2005. — № 9. — С. 13—18.

3. Молдаван Л.В. Розвиток кооперації в системі кредитного забезпечення сільського господарства/Л. В. Молдаван // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 58—63.

4. Іличок Б. Кредитні спілки: краще менше, та краще / Б. Іличок [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http /epravda. com. ua / 2010 /05/20.

5. Полищук А. Кредитные союзы могут стать безопасными для украинских вкладчиков /А. Полищук // Киевский телеграф. — 19.04.2010.

6. Зубатенко О. Правове стимулювання розвитку кооперації в Україні / О. Зубатенко // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 6. — С. 32—35.

7. Славова Н.О. Кредитні спілки: поняття, класифікація, загальна характеристика/ Н. О. Славова// Вісник господарського судочинства. — 2007. — № 5. — С. 148—149.

8. Оленчик А. Пріоритетні напрямки на наступний рік вже визначено: всі шляхи відкриті / А. Оленчик // Кредитна кооперація. — 2007. — № 32 . — С. 2.

9. Оленчик А. Ще не все втрачене: всі шляхи відкриті. Кооперативна природа кредитних спілок: данина історії чи шлях в майбутнє / А.Оленчик // Україна-бізнес. — 2007. — № 1—2. — С. 2—3.

10. Национальной ассоциация кредитных союзов Украины 15 лет / Лига кредитных союзов [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http:// www: orema. ru / 837

11. Пожар А. Формування сервісної інфраструктури системи кредитної кооперації на решгіональному рівні А. Пожар// Світ фінансів. — 2007. — Вип.3 (12). — Жовтень.

12. Терещенко Г.М. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. — 2009. — № 5. — С. 87—94.

13. Постанова Верховної Ради України. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: zakon . rada.gov.ua

14. Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держкомфінпослуг В.О.Волзі.- 23.11.2010 р., м. Київ [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: www. unascu. org. Ua

15. Оленчик А. Фонд гарантування вкладів у кредитних спілках потрібно створювати саме зараз /А. Оленчик [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: www. vaks.org.ua/-18/08/2010

Стаття надійшла до редакції 04.12.2011 р.